

KALE-İ SULTANİYE (ÇİMENLİK KALESİ)

Yusuf ACIOĞLU

Kale-i Sultaniye (Çimenlik Kalesi), Çanakkale Boğazı'nın en dar noktasında, Kilitbahir Kalesi'nin karşı kıyısında/Anadolu yakasında Sarıçay'ın ağzındaki düzlükte yer almaktadır.

Kalenin inşa kitabesi günümüze ulaşmamıştır. Bununla birlikte tarihi kaynaklar kalenin inşa tarihine dair farklı bilgiler vermektedir. Evliya Çelebi kalenin İstanbul'un fethinden önce yapıldığını iddia ederken, dönemin tarihçilerinden Tursun Bey ve Kritovolus İstanbul'un fethinden sonra inşa edildiğini bildirmektedir. Buna karşılık kalenin Fatih Sultan Mehmet tarafından Yakup Paşa nezaretinde yaptırıldığı kesin olarak belirtilmektedir. İsmail Utkular, "*Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri*" isimli doçentlik tezinde Evliya Çelebiyi dikkate alarak kalenin inşa tarihinin 1452 olduğunu belirtirken, Ekrem Hakkı Ayverdi "*Osmanlı Mimarisi*" üzerine hazırladığı külliyyatında tarihi veriler ışığında bunun mümkün olmadığını söylemiş ve kalenin inşa tarihinin 1462-1463 olabileceğini vurgulamıştır. Kale ile aynı zamanda yapılan Kilitbahir Kalesi'nin yedi katlı ana kulesinden alınan ahşap hatıl parçaları üzerinde, Peter Kuniholm tarafından yapılan Dendrokronolojik yaş tespitleri de bu tarihi desteklemektedir. Bu haliyle kale, karşı kıyısında/Rumeli yakasındaki Kilitbahir Kalesi ile birlikte Ça-

nakkale Boğazı'nı kontrol altına almak ve buradan İstanbul'a gelecek tehlikelere engel olmak amacıyla karşılıklı olarak 1462-1463 tarihlerinde yapılmıştır.

Piri Reis, kaleye isminin verilmesini Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Mustafa'nın kale inşaatında bizzat bulunmasına bağlar. Bununla birlikte boğazdan geçen gemilerin başta Kilitbahir'e, sonra limanının daha uygun olması nedeniyle Kale-i Sultaniye'ye uğrayarak vergilerini ödediklerini belirtir.

Kalenin mimarı bilinmemektedir. Fakat İsmail Utkular, Rumeli Hisarı'nın mimarı olarak kabul edilen Mimar Muslihiddin'in, Kilidü'l-Bahr ve Kale-i Sultaniye'nin de mimarı olabileceğini ileri sürmüştür. Ali Osman Uysal ise Edirneli Ruhi'nin Osmanlı tarihinde, II. Bayezid'in İnebahı fethinin ardından yaptığı işleri anlatırken, iki kale inşa edildiğinden bunların mimarının da Mimar Murad olduğundan ve birine Kilid-i Bahr adı verildiğinden bahsedildiğini ifade eder. Ancak Edirneli Ruhi'nin bunu yaparken II. Bayezid dönemi ile ilişkilendirmesinin yanlış olduğunu vurgular. Bununla birlikte burada belirtilen Mimar Murad isminin hem yeni bir isim olması hem de Fatih Sultan Mehmet'in hizmetinde yirmi sekiz yıl kalarak çeşitli inşa faaliyetlerini yürütmesi nedeniyle dikkate değer olduğunu da belirtir. Bütün bunlar dikkate alındığında kalenin mimarının kim olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte iki isimden birinin bu kaleyi inşa etmiş olması bir olasılık olarak kabul edilebilir.

Kale, Kanûnî döneminde onarım görmüş ve kaleye girişin sağlandığı kule yenilenmiştir. Bu kulenin kapısı üzerinde yer alan kitabe kazınmıştır. Ekrem Hakkı Ayverdi kitabeyi okumaya çalışmış ve ebcedle düşülen tarihini Hicri 978/Miladi 1570-1571 olarak okumuştur. Daha sonra Ömer Çakır tarafından yapılan bir çalışmada kitabenin orijinal metni tespit edilmiştir.

Buna göre kitabe şu şekildedir;

*"Yaptı bu kulle-i ser-efrâzı
Nusret ü avn ile Süleyman şâh
Didi pîr-i hîred ana târih
Kulle-i hısn pür-mehâbet ü câh
948"*

Bu kitabe ile birlikte kulenin asıl tarihinin Hicri 948 / Miladi 1541-1542 olduğu anlaşılmıştır. Yani bu kule, Kilidü'l-Bahr Kalesi'ndeki Kanuni Kulesi ile aynı zamanda yapılmıştır. Zaten her iki kulede Ayverdi'nin yayınında da belirttiği gibi tıpatıp aynıdır.

Sultan Abdülaziz döneminde kale tekrar onarılmış ve bir mescit eklenmiştir. II. Abdülhamid döneminde ise kalenin dış surlarının boğaza bakan üst kısmı yıktırılarak yerine bugünkü tabya yapılmıştır. Günümüzde kale, Çanakkale Boğaz Komutanlığı denetiminde askeri müze olarak kullanılmakta olup "*Çimenlik Kalesi*" ismiyle bilinir.

Kale, yaklaşık olarak 100x150 metre boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Bir dış sur, ana kule (ahmedek), cephanelik, iki mescit ve tabyadan oluşmaktadır.

Kaleye giriş, kuzeyde yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Ana kule kalenin tam ortasında, cephanelik doğuda, mescitler kuzey ve güneyde, tabya ise batıda yer almaktadır. Bunun dışında güneydoğuda tabyalarla aynı zamanda yapıya eklendiğini düşündüğümüz örtü sistemi yok olmuş iki duvarı ayakta kalan bir bina bulunmaktadır.

Kalede, inşa malzemesi olarak; moloz taş ve kesme taş ile birlikte tuğla kullanılmıştır.

Kalenin batı duvarı dışındakiler sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Batı duvarının üst kısmı yıkılarak üzerine toprak örtülü kâgir tabyalar yapılmıştır. Diğer duvarlar, seğirdim yeri ve ardı ardına top atışına uygun dışa doğru genişleyen bir mazgal, dışa doğru daralan tüfek atışına uygun bir mazgal sıralamasının görüldüğü barbataya sahiptir. Seğirdim yerlerine kuzey ve kuzeybatıdaki merdivenlerle çıkılmaktadır. Duvarların altında zemin seviyesinde yer yer dışa açılan kemer açıklıkları bulunmaktadır. Bunların büyük bir kısmı bugün kapatılmıştır. Doğu duvarı 4,50 metre, güney duvarı 5,20 metre, kuzey duvarı 6,20 metre kalınlıkta olup duvar yüksekliği yaklaşık 13 metredir. Kalenin kulelerinden batıdaki ikisi tabyaların altında kalmış olup, II. Abdülhamid Albümündeki fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla daire planlıdır. Bunun dışında kuzey ve güneyde birer doğuda ise dört kulesi bulunmaktadır. Orijinalinde toplam sekiz kuleye sahiptir. Kuzeydoğu kulesi zemin ve birinci kattan oluşmakta olup

dokuz cephesi açıkta üç cephesi duvar içinde on iki köşelidir. İçten ise daire planlıdır. Güneydoğu kulesi dıştan ve içten daire planlıdır. Bu ikisi arasında doğu duvarında yer alan iki kulenin ise beş cephesi açıkta üç cephesi duvar içinde olup sekiz köşelidir. Zemin ve birinci kattan oluşmaktadır. Birinci kata sura dayanmış taş bir merdivenle çıkılmaktadır. Güney kulesi yarım daire, kuzey kulesi ise daire biçimlidir. Güney kulesinde de birinci kata taş bir merdivenle çıkılmaktadır. Kaleye giriş sağlandığı kule, kapı ve üzerinde yer alan kattan oluşur. Üst kata seğirdime çıkılan merdivenle ulaşılmaktadır. Genellikle iki katlı olarak düzenlenen kuleler kubbe ve tonozla örtülüdür.

Kale kapısı sivri kemerli bir niş içerisine alınmış basık kemerlidir. Kapıdan ön koridora, oradan kubbeli ara mekana, buradan da ikinci bir koridorla kale içine girilmektedir. Bu şekilde kale içine doğrudan girilmesini önlemek için üç aşamalı bir giriş düzenlenmiştir.

Ana kule, yaklaşık 30x43 metre boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Oldukça sağlam bir yapı olan ana kulenin duvar kalınlığı yaklaşık 7 metre, yüksekliği 20 metredir. Kulenin ilk katı yerden 4 metre yükseklikte yer almaktadır. Yapıya kuzeyde, yüksekçe tutulmuş sivri kemerli bir niş içerisine alınan basık kemerli bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kule üç katlı olup üst katlara zeminden itibaren başlayan iki taraflı taş merdivenle, yalnız üçüncü kata ahşap merdivenle çıkılmaktadır. Üçüncü kat

on adet küçük kubbe ile örtülüdür. Bu kattan taş merdivenle teras kata çıkılmaktadır. Teras katta; güneyde dokuz, batıda üç, kuzeyde altı, doğuda dört ve köşelerde birer olmak üzere toplam yirmi altı adet dışa doğru genişleyen mazgal açıklık bulunmaktadır.

Cephanelik, daire planlı olup içi 5 metre çapında, duvar kalınlığı ise 2,28 metredir. Yapıya batıda yer alan basık kemerli kapı ile girilmektedir. Kubbe ile örtülü yapının içerisinde 2 metre genişliğinde, 1 metre derinliğinde sivri kemerli dört büyük niş bulunmaktadır.

Fatih Mescidi, kuzey cephe- de, ortada yer alan kaleye girişin yapıldığı kuleye bitişiktir. Mescide batıda yer alan basık kemerli kapıdan girilmektedir. Kapı kemerli üzerinde kandil şeklinde kabartmalı kilit taşı ve bunun iki yanında madalyon şeklindeki kabartma dikkati çeker. Yapı, 5x12 metre boyutlarında dikdörtgen planlı olup düz bir şekilde ahşapla örtülüdür. Mescitte altı pencere bulunmaktadır. Kible istikametine göre hafif açılı olan mescidin mihrabı köşeye yerleştirilmiştir. Sonradan esaslı bir şekilde onarıldığı anlaşılan minare tek şerefeli olup bodurdur. Mescidin altında da birbirinden bir duvarla ayrılan 4x5 metre boyutlarında dikdörtgen planlı iki oda yer almaktadır. Her iki odanın da dışa açılan birer pencere ve kapısı bulunur.

Sultan Abdülaziz Mescidi, ana kulenin güneybatı köşesinde yer almakta olup, güney suruna bitişiktir. Kible dikkate alınarak inşa

edildiğinden güney suruna açılı olarak birleşmektedir. Zemin-den yaklaşık 2,50 metre yüksek tutulan mescidin alt katında bir bodrum katı bulunmaktadır. Bu haliyle fevkani bir yapıdır. Mescide kuzeybatı cephede yer alan taş merdivenle çıkılmaktadır. Yapıya düz lentolu bir kapı ile girilir. Kapı üzerinde oval biçimli tuğralı bir kitabe yer almaktadır. Kazınarak tahrip edilen tuğranın üzerine, 2014-2015 yıllarında yapılan restorasyon çalışmaları sırasında metal malzeme ile yenisi yapılmıştır. Tuğranın şekli itibarıyla Sultan Abdülaziz'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Mescit 12x14 metre boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planlı olup harim kısmı on adet pencere ile aydınlatılmıştır. Yine kalenin diğer mescidi gibi büyük ölçüde yenilendiği anlaşılan yapının iç mekânda sıvalı ve boyalı olan duvarları restorasyon sırasında raspa yapılarak kazınmış moloz taş duvar örgüsü açığa çıkartılmıştır. Mescit, sade özellikte bir mihrap ve minbere sahiptir.

Tabya, kalenin boğaza bakan batı surunun üst kısmı yıkılarak yapılmıştır. Kalenin batı suru, 1887-1888 ile 1889 tarihleri arasında çekildiğini düşündüğümüz Çanakkale istihkâmlarına ait II. Abdülhamid Albümündeki fotoğraflarda henüz yıkılmamıştır. Bu nedenle daha ileri bir tarihte tabyanın yapıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Çanakkale Boğazı'nda yer alan tabyalar üzerinde yapılan analogik çalışmalar, Osmanlı Arşivi'nden elde edilen yazılı belge ve haritalar tabyanın 1889 ile 1897 yılları arasında ya-

pılmış olduğunu göstermektedir. Tabya, dört bonet ve bonetlerin arasında kalan dört top yerinden oluşmaktadır. Bonetlerden üçü, iki katlı olarak düzenlenmiştir. Zemin kodundan yukarıda yer alan bonetlere rampalarla çıkılmaktadır. İki katlı bonetler batıda boğaz tarafındadır. Bu bonetlerden ortadakine zeminde rampanın altında yarım daire kemerli bir kapı ile girilmektedir. Bonette bir koridorun iki yanında karşılıklı kapıları bulunan dikdörtgen planlı iki oda yer alır. Rampa şeklindeki yoldan üst kata çıkılır. Üst katta da aynı düzenleme söz konusudur. Alt katta iki köşede yer alan bonetlere de zemindeki kapılardan geçilir. Burada koridorun sadece bir tarafında dikdörtgen planlı oda bulunur. Koridorun devamında ise kalenin köşe kulelerinin alt katına geçiş vardır. Bonetlerin üst katları da aynı şekilde düzenlenmiştir. Tek katlı olan bonet, güneyde Sarıçay tarafında olup üstte yer alır. Rampalarla çıkılan bonet dikdörtgen planlı beşik tonoz örtülü tek odadan oluşmaktadır.

Kaynakça

- Acioğlu, Yusuf. “Çanakkale'deki Osmanlı Dönemi Savunma Yapıları”. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2013.
- Acioğlu, Yusuf. “Çanakkale'deki Osmanlı Kaleleri”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı. 2015, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayını, 2015, Sayı:19; 93-122.
- Acioğlu, Yusuf. “Çanakkale Boğazı ve Çevresinde Bulunan Kale ve Tabyalar”, 3000 Yıllık Mücadele: Truva'dan Gelibolu'ya Çanakkale. İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları, 2019.
- Acioğlu, Yusuf. “Çanakkale Boğazı'ndaki Osmanlı Savunma Yapıları” Eskiçağdan Günümüze Çanakkale Muharebe Alanı. İstanbul: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Akdeniz Boğazı Haritası (Rumi 1313 / Miladi 1897 tarihli) (Bahr-i Sefid Boğazı Haritası), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 93191/912 (561.1) (001-002).
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Fatih Devri Mimarisi*. C.III-IV, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1953.
- Çakır, Ömer. “Çimenlik Kalesi'nin Tamir Kitâbesi Hakkında Bir Vesika ve Bir Tashih”. Çanakkale: Çanakkale Merkezi Değerleri Sempozyumu, 2008.
- Çanakkale Boğazı'ndaki İstihkâmlar ve Tabyaları (II. Abdülhamid Arşivi), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 779-72/1-26.
- Evliya Çelebi. *Seyahatname*. C.VIII, Haz. Zuhuri Danişman. İstanbul: 1971.
- Eyice, Semavi. “Çanakkale Hisarı”. İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, VIII; 203-205.
- Kritovulus. *İstanbul'un Fethi*. Çev. Karolidi, Haz. Muzaffer Gökman. İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 1967.
- Kuniholm, Peter. *Dendrochronologically Dated Otoman Monuments*. New York: Plenum Publishers, 2000.
- Piri Reis. *Kitab-ı Bahriye (Denizcilik Kitabı)*. Çev. Yavuz Senemoğlu, Ankara: Tercüman 1001 Temel Eser, 1973.
- Tursun Bey. *Tarih-i Ebû'l Feth*. İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1974.
- Utkular, İsmail. “Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri”. (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul 1954.

- Uysal, Ali Osman. “*Kilitbahir (Kilidü'l-Bahr)*’de Tarihi Doku ve İki Hamam”. Çanakkale İli Değerleri Sempozyumları: Eceabat Değerleri Sempozyumu, Çanakkale, 2008, s.53-75.

Atıf

Acioğlu, Yusuf. “*Kale-i Sultaniye (Çimenlik Kalesi)*”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2025.

Yusuf Acioğlu, “*Kale-i Sultaniye (Çimenlik Kalesi)*”, *Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi*, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2025.